İstanbul Planlama Ajansı

ŞUBAT 2022

KENT GÜNDEMİNE BAKIŞ

İstanbul'da Enerji Yoksulluğuna Doğru

Elektrik Zamlarının Nedenleri, Güncel Gelişmeler ve Çözüm Önerileri Üzerine Politika Notu

Yayın Yönetimi ve İdari Koordinasyon
İstanbul Planlama Ajansı

Hazırlayanlar
Cansu Yapıcı, Ezgi Kösalı, Nagihan Kavaklı

Katkıda Bulunanlar:
Ayşe Ece Durmaz, Elif Yıldız Kızılca, Elif Sidar Ökdemir, Özge Tekçe

Tasarım Konsepti ve Yayın Kimliği
Kader Şahin

Basım Yeri ve Tarihi
İstanbul, Şubat 2022

ISBN: 978-625-6762-22-0
İstanbul Büyükşehir Belediye iştiraki Kültür A.Ş. yayınıdır.

GİRİŞ

Son zamanların en yakıcı gerçeklerinden biri olan ekonomik kriz, sürekli olarak farklı bir tartışma eşliğinde gündemde kalmaya devam ediyor. Yeni yılla birlikte artan enflasyonun neden olduğu pahalılığı karşılamayan maaş zamları hakkında toplumun geniş bir kesiminde şikayetler yükselirken, Ocak ayında açıklanan elektrik zamlarının faturalara yansıması ile birlikte, krizin çok katmanlı olacağına dair öngörüler haklılık kazanıyor.

Şubat ayının ilk günlerinde düzenlenen faturalarda; tüketiciye yüklenen bedel **%50** artış oranı ile başlayıp, tüketim miktarıyla doğru orantılı olarak **%125** oranına ulaşabilen kademeli artışa dönük tarifenin ne anlama geldiğini gösterdi: Elektrik artık en pahalı temel ihtiyaçlar arasında. Meskenler için ödenen faturalardaki artış çoğu aboneye %50'nin üzerinde yansırken, faaliyetlerini sürdürmek için elektriğe daha fazla ihtiyaç duyan iş yerlerinde durum tüm gelir-gider dengelerini altüst edecek düzeyde. Maliyetleri yeniden tanımlayan bu durumun çok kısa sürede piyasaya etki edecek ve fiyatlara yansıyacak olması ise krizin boyutunu işaret ediyor. Peki, ne oldu da elektrik dağıtım ücretlerinde tarihinin en büyük zamlarından biri tüketicinin karşısına çıktı?

Enerji Krizine Giden Yol

2021 yılında dünya ölçeğinde hızla artış gösteren enerji fiyatları, 1970'li yıllarda ortaya çıkan "enerji krizi" tartışmalarını yeniden başlattı. Sanayi işletmelerindeki enerji tedarikinde yaşanan kesintiler ve yeni fiyatlardan dolayı üretimde yapılan kısıtlamalar, dar gelirli hanelerin kış aylarında evlerini ısıtamayacaklarına ilişkin kaygılar, doğal gaz piyasalarında ve özellikle enerji dağıtım sektöründe başlayan iflaslar gibi günlük yaşama yansıyan somut örnekler bir "kriz" durumuna işaret ediyor. Enerjideki bu krizin arka planında patojenik, ekolojik, sosyolojik, ekonomik ve jeopolitik boyutlarıyla çok katmanlı bir dinamik olduğu görülüyor. COVID-19 salgınının etkileri nedeniyle tüm dünyada devletlerin aldıkları sosyal mesafelenme ve karantina gibi önlemler hem tüketici talebini hem de perakende ve turizm gibi birçok sektörü olumsuz yönde etkiledi, enerji tüketiminde ani ve sert bir düşüş yaşandı. COVID-19 ile mücadelede önemli adımların atılması ile hükümetlerin ekonomik basınca dayanamayarak tüketimi etkileyen önlemleri azalttığı, buna karşılık tüketici talebi ve ekonominin ise canlanmaya başladığı gözlemlendi. Enerji sektörünün bu duruma uyum göstermekte zorlanması ise arz konusunda yetersizliğin ortaya çıkmasına sebep oldu.

Krizin bir diğer nedeni 1980'li yıllardan itibaren hızla özelleştirilen enerji sektöründe üretici ve dağıtıcı şirketlerin sabit sermaye yatırımlarını en alt düzeyde tutmaya çalışarak mevcut sabit sermayeden en yüksek kârı üretme yönünde çaba sarf etmesi oldu. Bu nedenle, teknik kapasitenin gereken hızla artmadığı, var olan alt yapının ise eskimeye ve kırılgan olmaya başladığı görülüyor. **Arzın talep karşısında yetersiz kalması ve fiyatların yükselmesi ile sonuçlanan bu durum "enerji yoksulluğu" kavramını yeniden tartışmaya açıyor.** Enerji yoksulluğu Türkiye'de geçmişte kırsal bölgelerde çiftçilerin karşı karşıya kaldığı pahalı enerji fiyatları nedeniyle gündeme gelmeye başlamıştı. Kısaca **yoksul hanelerin mevcut gelir düzeyiyle enerjiye erişememesi olarak tanımlanan "enerji yoksulluğu" bugün iş gücü piyasalarının durumu, özelleştirme ve güncel enerji politikaları nedeniyle kentlilerin de gündeminde.**[1] Bu krizi anlamak için öncelikle yakın tarihteki bazı kırılmalara dikkat çekmek ve son gelişmeleri analiz etmek gerekiyor.

[1] Seyhan Erdoğdu, "Dünyada ve Türkiye'de Enerji Yoksulluğu Üzerine", Türkiye'nin Enerji Görünümü 2020, Makine Mühendisleri Odası, s. 29 - 47.

Türkiye'de Enerji Alanında Güncel Gelişmeler

Türkiye'de 2022 yılının ilk gününde açıklanan zamlar arasında en çok dikkat çeken, kademeli olarak %50 ile %125 arasında değişen elektrik zammı oldu. Bu karar doğrultusunda aylık 150 kilowatt saatlik tüketim kritik sınır olarak belirlendi, bu oranın altındaki ve üstündeki harcamaların farklı fiyatlandırılacağı açıklandı. Bu çerçevede, 150 kilowatt'a kadar olan elektrik tüketimleri % 50 zamlanarak birim fiyatı 1,37 TL, 150 kilowatt'ın üzerindeki elektrik tüketiminin birim fiyatı ise % 125 zamlanarak 2,06 TL oldu. Dolayısıyla, tüketimin belirlenen sınırın üzerine çıkması durumunda hissedilen zam seviyesinin artacağı anlaşıldı.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez, uygulamaya konulan kademeli zam kararı sayesinde meskenlerde elektrik kullanımında tasarruf miktarının artacağını ve aynı zamanda dar gelirli vatandaşların aylık 150 kilowatt'a kadar olan elektrik tüketiminin devlet tarafından destekleneceğini ifade etti. Buna ek olarak, elektrik faturalarındaki TRT ve Enerji Fonu payının kaldırılarak bu yolla elektrik faturaları ile alınan yıllık yaklaşık 3 milyar liranın alınmayacağını ve bunun topluma bir destek sağlayacağını açıkladı.[2] Bu düzenleme ile birlikte, toplam 38 milyon adet olan mesken abonelerinin içinde aylık elektrik tüketimi 110 – 130 TL civarında olan 6 milyon abonenin indirimden faydalanacağı, geriye kalan 32 milyon abonenin ise döviz kurları nedeniyle katlanarak artan elektrik maliyetlerini faturalarında göreceği anlaşıldı.[3] Dolayısıyla, bu abonelerin hem elektrik maliyetini hem de işletme zararlarını sübvanse edeceğinin sinyali verildi.[4] **Yeni yılla birlikte elektriğe yapılan bu zamların ardından gelen fahiş faturalar ise vatandaşın tepkisine yol açtı. Türkiye'nin birçok şehrinde elektrik faturalarını protesto eden vatandaşlar geçinemediklerini,[5] işletme sahipleri ise faaliyetlerini sürdüremediklerini ifade etti. Elektrik ve doğalgaz zamları sonucunda enerji maliyetlerinin işletmelerin ödediği kira bedelinin üzerine çıktığını belirten vatandaşlar, söz konusu artışın hayat standartlarını, ticari faaliyetlerini ve iş yapma kapasitelerini onarılmaz şekilde etkilediğini vurguladı.[6]** Doğal gaz, akaryakıt ve elektriğe yapılan zamların ardından gelen faturalar çeşitli illerde protesto

[2] "Kademeli Tarife Uygulaması ile Elektriği Az Tüketenler Daha Az Fatura Ödeyecek", Habertürk

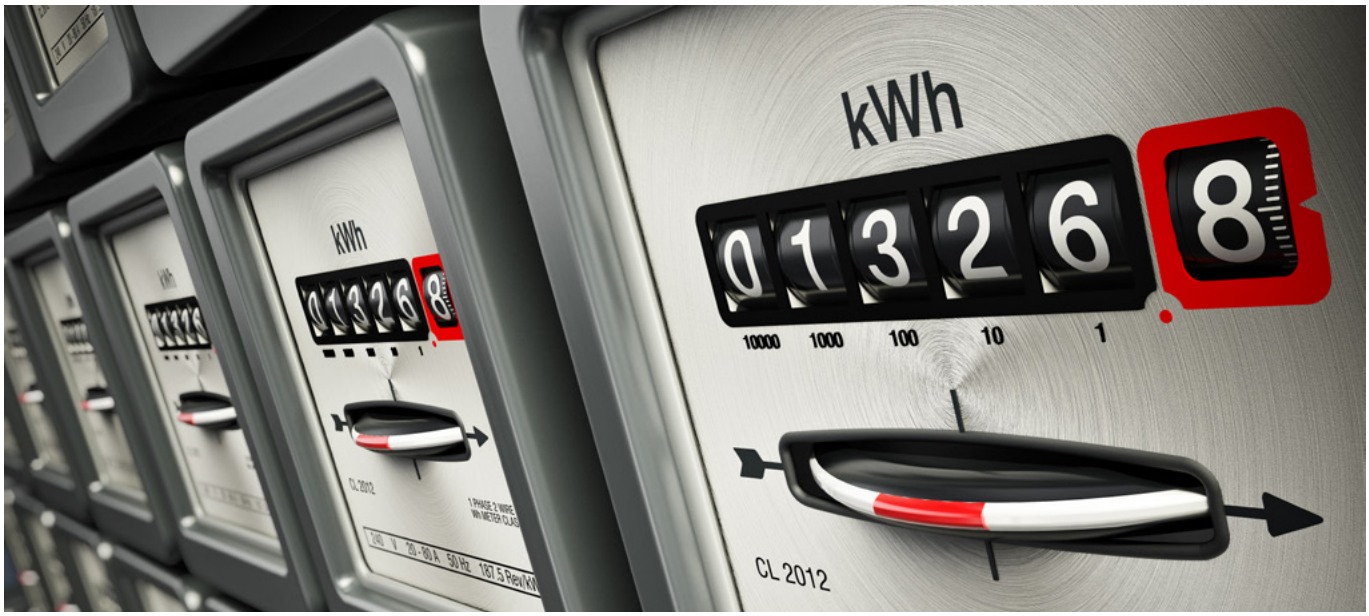
[3] "Ocak Ayından İtibaren Uygulanacak Olan Kademeli Elektrik Tarifesi ile Sanayiye Uygulanan Zam Hanelere Dağıtılacak", Independent Türkçe

[4] "Elektrikte Yeni Zam Yolda Diyen Uzmanlar Uyardı: Vatandaş Asıl Şubatta Çarpılacak", Halk TV

[5] Türkiye'de Elektrik Zammı Protestoları, Amerika'nın Sesi (Voice of America)

[6] "İşletmecilerden 'Elektrik Faturaları Revize Edilsin' Talebi", CNN Türk

edilirken sanatçılar da bu soruna karşı tepkisiz kalmadı. Sosyal medya üzerinden yaptıkları paylaşımlarla hayat pahalılığına dikkat çeken sanatçılar, toplumun karşı karşıya olduğu bu zorluklara kayıtsız kalınmaması gerektiğinin altını çizdi.[7] Bu tepkiler karşısında açıklama yapan Cumhurbaşkanı sözcüsü İbrahim Kalın elektrik faturaları ile ilgili yeni adımların atılacağını, vatandaşların enflasyona ezdirilmeyeceğini ifade etti. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise artan şikayetleri dikkate alarak en düşük aylık tüketim sınırını 150 kilowattan 210 kilowatt'a çıkardıklarını açıkladı. [8]

Elektrik faturalarının yansımaları gündemin en önemli konularından biri olurken, enerji alanındaki diğer konular da tekrar tartışmaya açıldı. Güneş ışığından daha fazla faydalanmak ve enerji tasarrufu sağlamak için sürdürüldüğü ifade edilen yaz saati uygulaması devam ederken Cambridge Üniversitesi'nden Dr. Sinan Küfeoğlu'nun, 2012-2020 arasındaki elektrik tüketimi, elektrik fiyatları ve meteorolojik gerçek verileri kullanarak yayımladığı bilimsel makalede; sabit yaz saati uygulamasının elektrik tüketimi üzerinde gözlemlenebilir veya ölçümlenebilir bir etkisinin olmadığı ifade edildi. Kalıcı yaz saati uygulamasının israf veya tasarrufu etkilemediğinin altını çizen Dr. Küfeoğlu, karar vericilerin konuyu sosyal ve psikolojik etkilerle değerlendirmesi gerektiğini vurguladı.[9]

[7] "Elektriğe Gelen Zamlara Tepkiler Sürüyor, Tartışmaya Cem Yılmaz da Katıldı: Hayat Pahalılığından Yakınmayan Biri, Ya Hırsızdır Ya Deli", BBC News Türkçe

[8] "Zamlar Geri Alınacak mı ve Elektrik Faturası Fiyatları Düzenlemesi Ne Zaman Yapılacak?" Habertürk

[9] "Kış Saati Uygulamasını Uzmanlar Yorumladı: Ne Tasarruf Ne İsraf Ortaya Çıkıyor", BBC Türkçe

Türkiye'nin yoğun kar yağışı etkisi altında kaldığı günlerde İran'ın teknik arıza nedeniyle 10 gün süre boyunca gaz akışını kestiğine dair yaptığı açıklama ise yeni bir tartışmanın başlamasına sebep oldu. **20 Ocak tarihinde İran'ın yaptığı bu açıklama üzerine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın kararıyla 21 Ocak'tan itibaren fabrikaların kullandığı doğalgazda %40 oranında kısıtlamaya gidildi. Ayrıca 24 Ocak'tan itibaren Türkiye'deki tüm Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) üç ila dört gün sürecek elektrik kısıntıları uygulanacağı açıklandı. Gaz kesintisinin başladığı tarihten itibaren ülke genelinde gaz tüketimi kış koşulları nedeniyle 19 Ocak'ta rekor seviyeye yükselerek günlük 290 milyon metreküp düzeyine çıktı.** İran'dan Türkiye'ye gelen gaz sevkiyatının azalmasının en önemli nedeni ülkedeki üretim ve tüketim oranları arasındaki farklılar oldu. İran'dan Türkiye'ye günlük 20-25 milyon metreküp arasında gaz akışının kesilmesiyle Türkiye bu yıla hazırlıksız yakalandı ve bu durum Türkiye'de bir krize dönüşmesinde sebebiyet verdi.[10]

2020 yılı sonu itibariyle enerjide dışa bağımlılık oranı % 70.1 olan[11] Türkiye'nin yıllık doğal gaz tüketimi 55-60 milyar metreküp arasında değişiyor. Elektrik üretiminde %40'a yakın payı olan doğal gaz konusunda Türkiye boru hatlarının yanı sıra sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) alarak talebi karşılamaya çalışıyor. Ancak, son yaşanan krizle birlikte Türkiye'nin bu yıl ihtiyacı olan 60 milyar metreküp gazı tamamen karşılayacak ve bir anlamda da emniyet supabı sağlayabilecek depolarda gaz olmaması nedeniyle de sorun yaşandığı, LNG alımının da yeterli olmadığı anlaşılılıyor. **Buna bağlı olarak tüm kapasite kullanılmasına rağmen söz konusu krizin öngörüsüzlük ve hesaplama eksikliği alakalı olduğu görülüyor.** Türkiye'nin Rusya ile Türk Akımı hattında kendi lehine verimli bir anlaşma yapmaması, TANAP projesi ile Şahdeniz gazının Avrupa'ya ulaştırılması gibi hususlar da krizin başka bir boyutunu oluşturuyor. Türkiye enerji kriziyle karşılaştığında palyatif (geçici) tedbirlere başvurması ise krizin tekrar etmesine sebep oluyor.

Konuyla ilgili değerlendirme yapan Enerji Uzmanı Aydın Sezer, Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının iki Rusya, iki Azerbaycan ve bir İran kaynaklı boru hatlarından karşılandığının altını çizerek Rusya ile 2021 yılı sonunda anlaşma güncellenmediği için Batı hattı olarak adlandırılan Bulgaristan üzerinden gaz akışı olmadığını vurgula-

[10] "İran Gaz Krizi: Tedbirsizlik ve Riski Yönetememe", Al-Monitor

[11] "Enerji Politikaları Uzmanı Necdet Pamir Uyardı: Konutlarda Kesinti Olabilir", Cumhuriyet Gazetesi

dı. Buna mukabil Rusya'yla spot anlaşması yapıldığını ancak söz konusu anlaşmanın 9-10 milyar metreküp düzeyinde kaldığını ifade eden Sezer, bu hattın kapasitesinin yeterince kullanılamaması nedeniyle atıl kaldığını belirtti. Bununla birlikte, Sezer, Türkiye'nin Rusya'yla muhtemelen eski fiyat üzerinden spot anlaşma yapamadığını ve Türk Akım aracılığıyla satın alma fiyatında gizlilik olduğunu ifade etti.[12]

Peki sanayide doğalgaz kesintisi üretimi nasıl etkiliyor? **Üretimde yoğun miktarda elektrik ve doğalgaz kullanan sanayiciler kısa süreli bir elektrik kesintisinde bile büyük bir maliyet yükünün altına giriyor. Planlanan siparişlerin teslim edilememesi ve belirsizlik nedeniyle yeni siparişlerin alınamadığını ifade eden sanayiciler, limanlarda ürünlerin yüklenmesi için bekleyen gemilere uzun bekleme süresi için ek ücret ödendiğini, ayrıca pandemi sürecinde Çin gibi pazarlardan kazanılan yeni müşterilerin bu tedarik sorunu nedeniyle rotalarını yeniden Çin'e çevirdiğinin altını çiziyor.[13] Uzmanlar, bu kesintinin hem 81 ile yayılması hem de süresi itibariyle daha önce hiç yaşanmadığını vurgulayarak, bu nedenle milyarlarca dolarla ifade edilen bir bilançonun ortaya çıkacağını öne sürüyorlar.** Üretimin yavaşlaması, geciken siparişler nedeniyle ödemelerin yapılamaması ve borç yükünün artmasının söz konusu olacağı tahmin ediliyor. Ayrıca meskenlerde doğrudan bir kesinti olmamasına rağmen sanayide yaşanan zararın gerçek enflasyon üzerinden tüketiciye yansıyacağı öngörülüyor.[14] Bununla birlikte, son günlerde Isparta'da üç günü aşan elektrik kesintilerinin yaşanması özelleştirme tartışmalarını beraberinde getirdi. Antalya, Isparta ve Burdur illerindeki elektrik dağıtım işlerini yapan kurumun 2013 yılında özelleştirilmesi, özelleştirme sonrası dağıtım şirketlerinin yapması gereken yatırımlar, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın bu konudaki denetimleri yapıp yapmadığına ilişkin tartışmalar son günlerin en önemli gündem maddeleri oldu. **Özel dağıtım şirketinin gerekli önlemleri zamanında alıp almadığı ve bakımların zamanında yapılıp yapılmadığı ile ilgili tartışmalar elektriğe gelen zamlarla birleştiğinde enerji sektörünün kamulaştırılması tartışmaları ortaya çıktı. Bu nedenle, enerji ihtiyacının belirli bir planlama sistematiği ve uzun vadeli öngörüler çerçevesinde güvenli, düşük maliyetli üretim - dağıtım yoluyla karşılanması gerekliliği ve kâr odaklı üretim, iletim, dağıtım ve satış politikasının ise sorgulanması gerektiği ön plana çıkıyor.**

12 "Gaz Kısıtlaması Yaşayan Türkiye Avrupa'yı Isıtıyor", Amerika'nın Sesi (Voice of America)

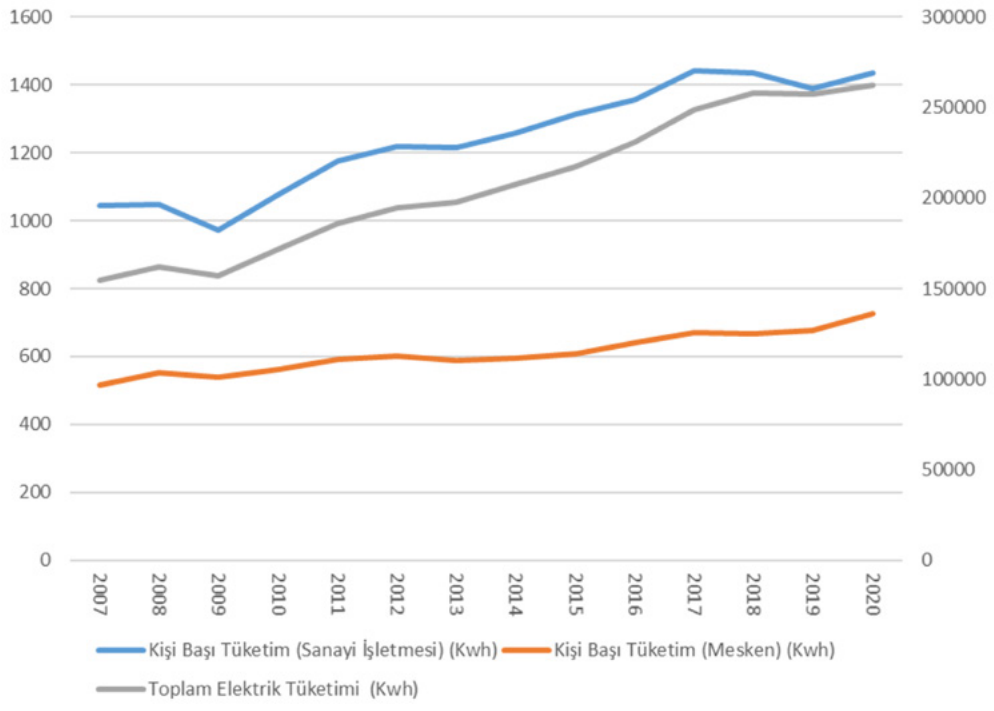
13 "Sanayiciye Enerji Kısıtlaması Kalkıyor", Deutsche Welle

14 "Sanayide Doğalgaz Kesintisi Üretimi Nasıl Etkiliyor?", BBC News Türkçe

Türkiye'nin Enerji Politikaları: Özelleştirme ve Dışa Bağımlılık

Türkiye tarihine enerji politikaları açısından bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarında kamulaştırılan enerji üretiminin 1960'lı yıllara kadar kamu ve imtiyazlı şirketler birlikteliğinde ilerlediği, 12 Eylül Darbesi sonrası piyasalaşma adımları ile birlikte değişiklik gösterdiği görülüyor. Yap-işlet-devret, yap-işlet ve işletme hakkı devri modelleri neticesinde enerji sektörü ve elektrik üretiminde özel sektörün payı giderek artıyor.

Türkiye'nin elektrik üretimi ve dağıtımı 1994'ten yılından itibaren Türkiye Elektrik Kurumu'nun adım adım özelleştirilmesi ile elektrik ve iletim alanında faaliyet gösteren Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) dışında serbest piyasa aktörlerine devredildi. TEİAŞ, ülkemizde farklı kaynaklarla üretilen elektrik enerjisini, tamamen özel sektör tarafından işletilmekte olan elektrik dağıtımını yapan yerlere iletmekle yükümlü olan bir kamu iktisadi kuruluşudur. **TEİAŞ, piyasada tekel olması, faaliyet alanlarının genişliği ve köklü kurumsal yapısı sebebiyle uzmanlar tarafından "özelleştirilmemesi" gereken kurumlardan biri olarak tanımlansa da 3 Temmuz 2021 Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile halka arz yöntemiyle kurumun özelleştirileceği duyuruldu. Bu kararla beraber elektrik sektöründeki kamu denetiminin tamamen kalkacağı, kontrolün bütünüyle özel sektöre geçeceği ve bu durumun hem milli güvenlik açısından zaafiyetler oluşturacağı hem de elektrik fiyatlarının ek zamlarla vatandaş açısından daha can yakıcı bir hal alacağı uzmanlar tarafından belirtiliyor.**

Yıllara Göre Kişi Başına Düşen Elektrik Tüketim Oranları

Türkiye'de elektrik üretiminin %79'u ve Türkiye'deki 21 dağıtım bölgesinin tümü özelleştirilerek, yani sistem ticarileştirilerek kâr odaklı hizmete dönüştü. Bu sistemin sonucu olarak vatandaşlar sürekli artan pahalılık ve hizmet kalitesinde düşüş ile karşı karşıya kaldı.[15]

Elektrik tüketimi haneler, sanayi üretimi, ticari kuruluşlar, kamu hizmetleri kısacası günlük hayatın yürümesi için kaçınılmaz bir ihtiyaç. 2007-2020 yılları arasında Türkiye genelinde kişi başı elektrik tüketimi yaklaşık %40, toplam elektrik tüketimi ise %70 oranında artış gösterdi.[16] Buna karşın Türkiye'nin elektrik üretimi 2007-2019 yılları arasında ancak %60 oranında arttı.[17] Son yıllarda yaşanan döviz kuru krizi, enflasyon ve hayat pahalılığı zaten barınma ve sabit giderler, gıda, sağlık, eğitim gibi temel ihtiyaçlara erişimi kısıtlı hale getiriyor. Elektrik zamlarının en fazla etkilediği alanlardan biri ise sağlık hizmetleri. Özellikle özel hastane, muayenehane, klinikler, veterinerler gibi sağlık hizmeti verilen kurumlarda elektrik tüketimi yüksek olan cihazlar kullanıldığı için son elektrik zamları sebebiyle artan maliyetler doğrultusunda bu tür sağlık hizmetlerine fazladan yük getiriyor. Ayrıca hanelerde kullanılan tıbbi elektrikli cihazların (aspiratör, nebülüzatör, oksijen konsentratörü ve ventilatör vb.) tükettiği elektriğin faturalara yansıması da büyük bir masraf kalemi. Bu durum, yoksulluğun arttığı bu dönemde sağlık hizmetlerine eşit erişimi de imkânsız hale getiriyor.

Ekonomik kriz sebebiyle Türkiye'nin her yerinde olduğu gibi İstanbul'da da elektrik, su ve doğalgaz faturalarının ödenmesinde zorluklarla karşılaşılıyor. Kamu tarafından sunulan hizmetlerden olan su ve doğalgaz fatura ödemelerinde borç erteleme ya da yeniden yapılandırma gibi esnek çözümlerle temel ihtiyaçlara erişim sağlanmaya devam ediliyor. Ancak tamamı özelleştirilen elektrik dağıtımında ödeme esnekliği çok daha kısıtlı. Hem üretim ekonomisi hem de hane halkının kırılganlığını artıran bu durumun kamunun müdahalesi olmadan çözülmesi zor görünüyor.

15 Bülten, Elektrik Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, Ocak 2022.

16 Enerji İstatistikleri, TÜİK (2020)

17 İstanbul'daki yıllık elektrik tüketiminin %42'si ticari alanlarda, %23'ü sanayi alanlarında, %27'si konut alanlarında %8'i ise sokak aydınlatması gibi diğer alanlarda kullanılmıştır.

Elektrik Zamlarının İstanbul'a İzdüşümü

Enerji Piyasası Denetleme Kurumu'nun 2019 tarihli piyasa gelişim raporuna göre %17,21 ile Türkiye'deki en yüksek enerji tüketimine sahip şehir olan İstanbul'da yaşayanlar için elektrik zammı, gündelik hayatlarını kesen yakıcı bir problem. Bu zammın İstanbullular için ne ifade ettiği incelenirken pandemi sonrası derinleşen yoksulluk, kira fiyatları, enflasyon ve döviz değerlerindeki artışların da özellikle kırılgan gruplar üzerindeki etkileri dikkate alınması gerekiyor.

Pandemi ile beraber derinleşen yoksulluk ve sonrasında ortaya çıkan ekonomik krizin belirtileri yoksul gruplar üzerinde daha hissedilir hale geliyor. Bilindiği üzere, Türkiye genelinde 2020 yılında yoksulluk sert bir şekilde yükselirken, düşük gelirli hane halklarını etkileyen yüksek enflasyon ile birlikte mutlak yoksul sayısında artış görülüyor. 19 - 26 Ekim 2020 tarihlerinde son elektrik zammı öncesi İstanbul Planlama Ajansı tarafından gerçekleştirilen İstanbul'da Kentsel Yoksulluk ve Kırılganlık: COVID-19 Salgınının Dar Gelirli Haneler Üzerindeki Etkileri başlıklı araştırmasının görüşmelerinde katılımcıların %89,2'si elektrik, su ve yakıt faturalarını ödemekte güçlük çektiklerini ve %93'ü maddi sorunlar nedeniyle kendilerini ve ailelerini birçok şeyden kısıtladıklarını belirttiler. **Elektrik zammı öncesi yapılan araştırmalarda dâhi kiralardaki artış başta olmak üzere fatura ve gıda fiyatlarındaki yüksek artışlar İstanbullular için öncelikli bir problem olarak dile getirilirken, sosyal destek başvurularında fatura ödeme taleplerinin öncelikli sırada olduğu görüldü.**[18] Elektrik faturasını ödeyemeyecek durumda olan hane sayısının giderek arttığı İstanbul'da yeni yılla beraber elektriğe gelen yüksek zamlardan sonra bu sayının daha ciddi boyutlara ulaşacağı, elektriğin özellikle ısınma aracı olarak da kullanıldığı hanelerde yeni sorunlar doğacağı öngörülüyor. **Örneğin; 4 kişilik bir hanenin 2018 yılında aylık ortalama elektrik faturası bedeli 105 TL iken bugün bu değer 408 TL. Bu durum, son 4 yılda elektrik faturalarında %400 oranında bir değişim yaşandığını gösteriyor.**

İstanbul'da son aylarda artan kira ücretlerine ek olarak fatura ödemeleri nedeniyle elektrik ve doğalgaz kesintilerinin yaşanmasından dolayı faturaları hemen ödemek durumunda kalmaları bütçe planlaması yapmalarını zorlaştırıyor.

[18] "Pandemi Döneminde Derin Yoksulluk ve Haklara Erişim Araştırması: Yerel Yönetimlere Kriz Dönemi Sosyal Destek Programları İçin Öneriler", Derin Yoksulluk Ağı, 2020.

Bir mahalle muhtarı ile yapılan görüşmede kriz fotoğrafı şöyle özetleniyor:

"Kiraların artmasından dolayı gelirin yarısı kiraya gidiyor.
Kalanlarla geçinmeye çalışıyor. Elektrik ve kira borcu var çoğunun bu mahallede.
Birikimleri varsa da pandemide bitmiş.
Doğalgazı elektriği kesilmiş insanlar çok fazla."[19]

Yeni yılla birlikte gelen elektrik zamları derin yoksulluk yaşayan, sabit giderlerini karşılamakta zorlanan hanelerin yanı sıra esnaflar için de çok ciddi bir gider kalemi haline geldi. İstanbul Planlama Ajansı tarafından mahalle esnafları ile gerçekleştirilen *İstanbul'da Pandemi Döneminde Mahalle Esnafı Araştırması*'nda katılımcıların %90'dan fazlası kira, fatura ve işçi ücreti gibi işletmelerinin sabit giderlerini karşılamakta zorluk çektiği belirtiliyor.[20] **Ocak 2022'de haneler için elektrik fiyatlarındaki artış Temmuz 2021'e kıyasla %50 olurken, Ocak 2021'e kıyasla ise %72,5 oldu. Aynı dönemde bir hanenin elektrik faturası Temmuz 2021'e göre %79,8 artarken Ocak 2021'ye göre %106,7 arttı. Ticarethanelerde ise elektrik fiyatlarının Ocak 2022'de, Temmuz 2021'e oranla %125,1 arttığı biliniyor. İstanbul'da sadece ticarethanelerden sağlanan elektrik gelirleri aylık ortalama 1,5 milyar TL'den 3,5 milyar TL seviyesine yükseldi. Ocak 2022'de ticarethanelerde kullanılan elektrik fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre ise %158,7 oranda artış gösterdi.**[21] Elektrik zamları sonucunda oluşan itirazlara yönelik yapılan açıklamalarda, TRT ve Enerji Fonu paylarının kaldırılarak bu yolla 3 milyar TL vatandaşa destek sağlayacağı açıklamada aslında gerçekliğini kaybediyor. Yıllık sağlanacağı belirtilen 3 milyar TL'lik destek, ticarethanelere yansıtılan fatura zamlarından kaynaklanan neredeyse bir aylık değişime denk geliyor.

Yeni yılla beraber faturalara yansıyan bu zamlar, insanların sosyal medya aracılığıyla veya bulundukları bölgelerde bir araya gelerek tepki göstermelerine sebep oldu. **İstanbul'da da birçok bölgede çeşitli esnaf ağları, topluluklar bir araya gelerek ya da bildiri yayarak mevcut durumun bir an önce çözülebilmesi adına taleplerini dile getirdi. Kurumların taleplerinde; mevcut enerji politikalarının, maliyetleri halka yansıtarak şirketlere kaynak aktarma aracına dönüştüğü ifade edilirken, enerji hakkının bir grup şirketin kârı için piyasalaştırılmasının, elektriğin toptan satış bedelinin üzerine eklenen şirket bedellerinin, kış günlerinde yaşanan elektrik kesintilerinin faturasını ne bir ayda eriyen ücretleriyle ne de hayatları ile ödemek istemedikleri belirtildi.**[22]

19 "Ekonomik Kriz Kıskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma Araştırması", İstanbul Planlama Ajansı, Yayınlanmamış Araştırma Raporu, 2022.

20 İstanbul'da Pandemi Döneminde Mahalle Esnafı Araştırması, İstanbul Planlama Ajansı, 2021.

21 Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) verileri kullanılarak İstanbul Planlama Ajansı tarafından hesaplama yapılmıştır.

22 "Toplumsal Muhalefetten Tek Ses: Zamlar Geri Alınsın", Politika Haber

"Devlete 'devlet baba' diyoruz değil mi? Ben de bu devletin evladıysam, hiç kusura bakmasın o babam bana bakacak, beni aç bırakmayacak. Benim derdim niye borç olsun ya? Elektrik borcumu yüksek vergiler yüzünden ödeyemiyorum, Devletin koyduğu vergi yüzünden ödeyemiyorsam gelip elektriğimi de kesemez. Benim doğalgazımı, elektriğimi kesiyor ama çözüm yolu göstermiyor. Paran var da ödemiyorsun dese haklı, ama yok, benim bir yanlışım yok." (Bakkal, Bağcılar)[23]

Beyoğlu ve Kadıköy esnafları bu duruma dikkat çekebilmek adına işletmelerinin camlarına zamlardan önceki ve zamlardan sonraki gelen faturalarını asarak tepkilerini gösteriyor ve bu tepkinin yayılabilmesi için bütün esnaflara sosyal medya aracılığıyla da çağrılarda bulunuyor. **Yaşanan krizin yalnızca şirketlerin menfaatleri düşünülerek zamlara yansıtıldığını ifade eden esnaf, zamların geri alınmasını talep ediyor.**

Esnafların Elektrik Zamlarına Karşı Tepkileri
Kaynak: @gecinemeyenler Twitter hesabı

Öte yandan salgın nedeniyle birçok insanın gündelik yaşam pratikleri değişti; uzaktan eğitim ve evden çalışma gibi uygulamalar yaygınlık ve süreklilik kazandı. Çeşitli sosyoekonomik eşitsizlikleri perçinlemesi nedeniyle yeni tartışmalar açmayı sağlayan bu uygulamaların uzun süreye yayılmasının yarattığı bir diğer sorun da bu zamlarla birlikte yeniden gündeme geldi.

23 "Ekonomik Kriz Kıskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma Araştırması", İstanbul Planlama Ajansı, Yayınlanmamış Araştırma Raporu, 2022.

Kırılganlığı derinleştiren bir diğer konu ise evde sağlık hizmeti alan ve özellikle elektrikli cihazlara bağlı olarak yaşamına devam etmekte olan insanlara yönelik zamlarla ilgili hiçbir özel uygulama yapılmamasıdır. İBB Sağlık ve Hıfzıssıhha Müdürlüğü'nün verilerine göre, evde sağlık hizmeti verilen hanelerde kullanılan cihazlar ve yaklaşık güç değerleri incelendiğinde kullanılan cihazların bir kısmının hayati fonksiyonda olduğu, bir kısmının da kişinin sosyal hayata katılımını kolaylaştırıcı etkisi olduğu biliniyor. **2022 yılında yapılan son elektrik zamları ile birlikte ise yaşamsal fonksiyonların ve sosyal yaşamın devamlılığını sağlayan bu cihazlar hane halkına ekonomik olarak büyük bir yük getiriyor. Bu durum, halihazırda elektrik faturalarını ödemekte zorlanan vatandaşlar için daha da zor bir sürecin başladığını gösteriyor.**

Elektrik faturalarında yaşanan zamlar İstanbulluların hanelerinde ve iş yerlerinde çok fazla hissediliyor. Ancak zamlar sadece evlerimize gelen faturalar ile ödediğimiz farklarla sınırlı kalmıyor. Yapılan zamlar dolayısıyla üretim sektörlerinin maliyetleri de artmakta ve bu maliyetler üretici tarafından mecburen ürünlere zam olarak yansıtılıyor. Yapılan zamların çarpan etkisi ve kamu üzerindeki dolaylı yansımaları oldukça önemli. Özellikle kamu yararı ilkesi ile üretim yapmakta olan ve kâr marjlarını düşük tutan kamu iştiraklerindeki maliyet artışları kamu hizmetlerinin sağlanmasını zorlaştırıyor. Örneğin 2022 Ocak ayında yapılan elektrik zamları sonucunda,

- İBB iştiraklerinden olan İSKİ'nin 2021 yılı elektrik maliyetinin var olan birim fiyatlar üzerinden hesaplandığında 2022 yılında %117 artacağı öngörülüyor.

- Benzer bir şekilde, uygun fiyatlı sağlıklı ekmek üretimi yapmak için çalışmakta olan Halk Ekmek'in Aralık 2021 fatura tutarının Ocak 2022'de %80 arttığı biliniyor.

- Raylı sistem işletmeciliği alanında faaliyet gösteren Metro İstanbul'un fatura tutarlarına bakıldığında ise 2021 yılında toplam 385 Milyon TL olan rakamın 2022 yılının sonu itibariyle 744 Milyon TL'ye ulaşacağı ve %93'lük bir artış olacağı tahmin ediliyor.

Sonuç olarak, yapılan zamlar sadece konutlara gelen faturalara yansımakla kalmayıp, aynı zamanda kamu kaynakları ile hizmet veren yerel yönetimleri de mali olarak olumsuz etkiliyor; yapılacak yatırım ve hizmetleri sekteye uğratıyor.

Sonuç

Elektrik üretiminde ve dağıtımında izlenen özelleştirme politikaları, hem kamusal anlayışla sağlanması gereken bir hizmet türünün piyasa koşullarına bağlı bir özellik kazanmasına, hem de bu hizmetin şirketlerin kâr odaklı anlayışına teslim edilmesine neden oldu. Bu dönüşüm, temel bir hak olan enerjiye erişimi kesintiye uğrattı, elektrik ücretlerinden altyapı denetim hizmetlerine kadar geniş bir alanın kamu yaklaşımından uzaklaşmasına neden oldu, elektrik hizmetlerinin ekonomik kriz ve doğal afet gibi sert koşullar karşısındaki kırılganlığını arttırdı.

Orta ve uzun vadede söz konusu kırılganlığı iyileştirecek enerji politikalarının benim senerek hayata geçirilmesi, yaşam standartları, kentsel hizmetler, afetlere karşı dayanıklılık ve milli güvenlik konularında da iyileştirme süreçlerini hızlandıracaktır. Bu bağlamda:

- Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik kapasitenin artırılması ile temiz, ucuz ve sürdürülebilir enerji üretimi sağlanarak hem enerjide dışa bağımlılık seviyesinin azaltılması, hem de iklim ve çevre dostu bir elektrik üretimi sağlanması,

- Yüksek elektrik zamlarından ve pandeminin yol açtığı yeni normal düzene bağlı olarak değişen koşullardan olumsuz etkilenen hanelere ve esnafa yönelik uygulamalar oluşturularak zam oranlarının yeniden değerlendirilmesi, hastalık ve/veya engellilik durumlarına bağlı olarak kullandıkları cihazlar için elektrik ihtiyacı olan kişilerin elektriğe erişiminin kamusal bir hizmet anlayışıyla sağlanacağı mekanizmaların oluşturulması,

- İki kademeli olarak uygulanan kademeli elektrik tarifesinin veri temelli olarak düzenlenmesi, daha geniş bir yelpazeyi içerecek ve elektrik tasarrufunu teşvik edecek şekilde çoklu kademe uygulamasına geçilmesi,

- 2007 yılında yürürlüğe giren, enerjinin etkin kullanılması, israfının önlenmesi, enerji maliyetlerinin ekonomi üzerindeki yükünün hafifletilmesi ve çevrenin korunması için enerji kaynaklarının ve enerjinin kullanımında verimliliğinin artırılmasını amaçlayan Enerji Verimliliği Kanunu'nun uygulamaya dönük etkinliğinin arttırılması,

- Kentsel planlamada iklim eşikleri dikkate alınarak ekolojik yaklaşımların benimsenmesi ve yoğun enerji sarfiyatına neden olacak mekânsal gelişmeye dönük kararlardan kaçınılması

gibi yaklaşımlarla geliştirilecek politikaların uygulamaya dönük olarak değerlendirilmesi gerekiyor.

Gelecekte İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yerel yönetim ve kamusal hizmet sorumluluğuyla elektrik dağıtımında yeniden rol almasını sağlayacak bir düzenlemenin düşünülmesi önemli bir nokta olarak karşımıza çıkıyor. Bu noktada İETT'nin kuruluşunda üstlendiği görev bir model olarak incelenip geliştirilebilir. Dünya kentlerinde enerji politikaları mikro ölçekte kurgulanıp uygulanan ama bütüncül bir vizyon altında birbirini destekleyerek büyüyen uygulamalardan geçiyor. Akıllı bina sistemlerinden, karbon emisyonunu azaltacak alternatif ulaşım altyapısına, evsel atıkları enerjiye çevirecek sistemlerden, güneş panellerine çeşitlendirebileceğimiz bu uygulamalar, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir enerji vizyonuyla yerel yönetimlerin çalışma programlarında yer alarak orta/uzun vadede enerji yönetiminde olumlu sonuçları beraberinde getirecektir.

İstanbul
Planlama
Ajansı